

(Poista hakasulut ja niiden sisältö kirjoittaesasi sähköpostiosoitetta.)

LÄHTEET

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA

– HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JOKINEN, KRISTIINA 1988: Suomen substantiivilausekkeen rakenne. – *Virittäjä* 70 s. 348–375.

KARLSSON, FRED 2007: Constraints on multiple center-embedding of clauses. – *Journal of Linguistics* 43 s. 365–392.

HAVAINTOJA V3-LAUSEIDEN LISÄÄNTYMISESTÄ

Lauseen verbinetisten lausekkeiden lukumäärän voidaan havaita viime vuosikymmeninä lisääntyneen suomenkielisesä mediassa. Se merkitsee finiittiverbin sijoittumista aiempaa useammin lauseen kolmanneksi jäseneksi ja aiempaa harvemmin toiseksi jäseneksi.

Tämä kirjoitus antaa ilmiöstä kvantitatiivista tietoa. Olen määrittänyt finiittiverbin lauseaseman eroja sanomalehtikielestä kahtena ajankohtana käyttäen kummassakin runsaan kahden ja puolen tuhannen lauseen aineistoa yhdestä sanomalehdestä. Tulosten voi katsoa olevan suuntaa antavia muunkin median osalta.

Finiittiverbin paikkaa lauseessa voidaan kuvata toteamalla sen edellä olevien lausekkeiden lukumäärä. Käyttämistäni aineistoista ilmenee selvästi, että verbi on toisesta lauseasemasta, siis ainoan edeltävän lausekkeen jälkeisestä paikasta, tavallaan siirtynyt useimmiten lauseen loppua päin, paljon harvemmin lauseen ensimmäiseksi jäseneksi (lauseenalkuista konjunktiota, interjektiota tai vastaavia en laske lauseenjäseniksi). Näitä kahta siirtymismahdollisuutta voidaan havainnoida määrittämällä lauseaineistoista

1) lauseenalkuisten verbien osuus ja 2) kolmannessa tai myöhemmässä lauseasemassa olevien verbien osuus. Edellisen mukaiset lauseet ovat V1-lauseita, jälkimmäisen mukaisia kutsun tässä yksinkertaisesti V3-lauseiksi, vaikka tämä termi tavallisesti tarkoittaa lausetta, jonka finiittiverbi on täsmälleen kolmannessa lauseasemassa. Kaikki muut lauseet ovat valitusta konventiosta johtuen V2-lauseita. Niiden osuus saadaan tarvittaessa vähentämällä V1- ja V3-lauseiden prosenttiluvut sadasta.

Olen käyttämistäni aineistoista ottanut huomioon sekä pää- että sivulauseet ja olen finiittiverbiksi tulkinnut liittomuodoista ja apuverbirakenteista ainoastaan finiittisessä muodossa olevan verbin, joka voi olla kieltoverbikin.

Vertaan tässä työssä lähinnä V3-lauseiden osuutta vuosien 1954 ja 2004 Helsingin Sanomien (HS) tekstilauseissa, mutta kirjaan myös V1-lauseiden osuudet. Esitän eräiden seikkojen havainnollistamiseksi kuvaavia esimerkkilauseita HS:sta sekä hieman muustakin mediasta.

Vuoden 1954 lauseiden lähteenä olen käyttänyt lehden vuoden 2004 numeroissa

▷

päivittäin olevaa palstaa »Helsingin Sanomat 50 vuotta sitten», joka sisältää edustavan valikoiman eriaiheisten artikkelien katkelmia. Kirjasin päivä päivältä valikoimassa olevien lauseiden kokonaismäärän sekä niiden joukossa olevien V3- ja V1-lauseiden määrät toukokuun 3. päivästä elokuun 8. päivään. Noita 50 vuotta vanhoja lauseita kertyi kaikkiaan 2617 kpl.

Vuoden 2004 lauselähteenä oli samana vuodenaikana (3.5.–8.8.) lehden kunkin numeron ensimmäisen Kotimaa-sivun pääartikkeli, jonka alusta lukien otin yhtä monta lausetta, kuin oli saman päivän 50 vuotta vanhassa näytepalstassa, ja laskin joukossa olevat V3- ja V1-lauseet. Lauseita kertyi siis taas yhteensä 2617. Kirjasin päivittäin vertailun vuoksi vielä vastaavat luvut ensimmäisen Kulttuuri-sivun pääartikkelista, jolloin syntyi oikeastaan kolmas lauseisto, sekini 2617 lausetta.

Vaikka vanhempi ja uudempi tekstiaines ovat aihepiireiltään toisistaan poikkeavia, molemmat edustavat hyvin oman aikansa sanomalehtikieltä ja yleisemminkin median kieltä. Vuoden 1954 aineiston artikkelikatkelmat ovat siinä mielessä laaja-alaisempia, että ne on koottu Helsingin Sanomien eriaiheisilta sivuilta: niissä on sekä kotimaata että ulkomaita koskevien artikkelien osia, hiukan urheiluakin; pääkirjoitusten näytteet niistä puuttuvat. Niinpä voi katsoa vanhemman aineiston antavan paremman läpileikkauksen aikansa lehtikielestä kuin uudemman.

Vuoden 2004 Kotimaa-jututkin ovat aiheiltaan hyvin vaihtelevia toisin kuin Kulttuuri-jutut, joiden aihepiiri on luonnollisesti rajoittuneempaa. Kummankin osaston kielen monipuolisuutta ja saatujen lukujen edustavuutta parantaa tosin kirjoittajien suuri määrä: Kotimaa-juttujen tekijöitä on 48, Kulttuuri-juttujen 44. On mahdollista, että kulttuuritoimituksessa kirjoitetaan huolitellumpaa tekstiä — sen

luonne eroaa joka tapauksessa aihepiirinsäkin vuoksi kotimaan toimituksen tuotoksesta niin, että prosenttiluvuissa nähdään huomattava ero. Ehkä Kotimaa-jutut siis ovat tyypillisempää nykyistä sanomalehtikieltä.

V3-LAUSE JA SEN OSAT

Tarkastelen V3-lausetta tässä vähän lähemmin. Varsinainen V3-lause, siis lause jossa finiittiverbiä edeltää tarkalleen kaksi lauseketta (ks. Hakulinen ja Karlsson [1979] 1995: 112), sopii Iossassa suomen kieliopissa (ISK 2004: 1306–1307) esitettyyn lauseen *kenttäkuvaukseen*. Ensimmäinen ja toinen lauseke täyttävät lauseen alkukentässä *esikentän* ja *teemapaikan*, finiittiverbi ja koko sen jälkeinen lauseenosa *loppukentän*. Lihavoin seuraavassa esikentät.

- (1) *Enää auki on uudistusten voimaantulon ajankohta.* (HS 31.7.2004)
- (2) *Kun opinnäytetyö on sitten valmistunut, on luonnollista, että seuraavan gradun opiskelija osaisi jo tehdä paremmin.* (HS 30.7.2004)
- (3) *Liian monien päivittäinen rata kulkee työstä kotiin ja takaisin; näin urbaani elämä on säänneltyä ja tarkkaan suunniteltua.* (HS 1.8.2004)

Näiden lauseiden esikentässä on fokusoitu (ks. esim. Hakulinen ja Karlsson [1979] 1995: 308–309) lauseenjäsens. Esikentässä voi toisaalta olla korosteisena muusta lauserakenteesta irrallinen adverbiaalimainen lauseke, jota on sen erikoisen predikaatio-suhteen takia (vrt. Viikuna 2003: 169–172) vähän outoa luokitella adverbiaaliksi:

- (4) *Sateinen maanantaiaamu, vetä tulee taivaalta enemmän kuin uusia kirjoja kirjastoon.* (HS 19.5.2004)
- (5) *Olemalla paras joillakin alueilla* tuotanto ja työpaikat säilyvät Suomessa. (HS 23.3.2004)

- (6) *Mediakasvo tai ei*, Kivirähkin, 34, nimeen on vaikea olla törmäämättä. (HS 26.5.2004)

Lauseiden 4–6 esikentät vertautuvat sellaisiin, joista Lambrecht (1994: 118) käyttää yleistä luonnehdintaa »*scene-setting*» *expression* (joihin kuuluvat myös tavalliset adverbiaaliesikentät). Chafe (1976: 50–51) määrittelee tällaisen »topiikin» asettavan lauseen pääpredikaation pätemisalueen tiettyihin puitteisiin paikallisesti, ajallisesti tai muuten yksilöiden. Hän puhuu kiinan tyylisestä topiikista, sillä kyseinen rakennekeino on mm. kiinassa hyvin tavallinen ja kieliopillistunut. Li ja Thompson (1976) kuvaavat tarkemmin kyseisiä, ns. topiikkivaltaiten (*topic-prominent*) kielten topiikki–kommentti-lauseita, joiden alussa olevilla »topiikeilla» ei tarvitse olla mitään kieliopillista yhteyttä lauseen muuhun osaan eli »kommenttiin»; jokin pragmaattinen yhteys täytyy aina silti olla (mts. s. 461–466)¹. Suomi ei kuitenkaan ole Lin ja Thompsonin luokittelussa (mts. 460) topiikkivaltainen, vaan pikemmin subjektivaltainen (*subject-prominent*) kieli; suomessa ei topiikki–kommentti-relaatio ole niin oleellinen kuin subjektii–predikaatti-relaatio, vaikkei suomen subjektin asema ole niin vahva kuin yleensä esimerkiksi indoeurooppalaisten kielten (ks. A. Hakulinen 1983: 238–251; vrt. Vilkuna 2003: 130–161).²

Ellei esikentän lauseke erotu omaksi kokonaisuudekseen sitä seuraavasta teemapaikan lausekkeesta, teemasta (ISK 2004: § 1369), esimerkiksi painotuksensa avulla, lauseen alkukenttä saattaa synnyttää väärän mielleyhtymän ja vaatia ehkä lauseen lu-

kemisen uudestaan. Esimerkkilauseet 1–3 ovat tässä mielessä hankalahkoja hahmottaa oikein, sillä ensi lukemalla tai kuulemalla voivat alkukentän kaksi lauseketta kytkeytyä erheellisesti yhdeksi kokonaisuudeksi muodostaen mielessä vain yhden lausekkeen (esim. *näin urbaani elämä on säännösteltyä*).³

Oikeaa hahmottamista edistäisi esikentän ja teemapaikan välinen pilkku sekä luettaessa pidettävä pieni tauko, jollaista käyttävätkin paljon esimerkiksi radion ja television tottuneet uutistenlukijat. Monissa muissa kielissä, kuten ranskassa, englannissa ja nykykiinassa, käytetään kirjoitetussa tekstissä tarkoitukseen erottimeksi pilkkua (ja puheessa taukoa); sellaista näkee nykyään myös suomalaisissa lehdissä, vaikkei se ole kielenhuollon suositusten mukainen.

Konkreettinen esimerkki »hahmotus-tauon» tarpeellisuudesta kuultiin radion paikallislehtikatsauksessa 22.5.2007, jolloin toimittaja joutui heti toistamaan virkkeen alun varustaen sen silloin tauolla tähdellä merkityssä kohdassa:

- (7) Uskon, että terassilla [*] juoksijoita seuraavat kaljamahat kadehtivat – –

Kun ensi lukeminen oli aivan tauoton, syntyi mielikuva »terassilla juoksijoista» ja siis hankalasti hahmotettava kokonaisuus.

Paitsi alkukenttä, myös esikenttä voi olla kaksijakoinen:

- (8) [Pari viikkoa sitten] * [[arkiharjoittelun tuoksinassa] * [rytmi kiihtyi]] – – (HS 8.8.2004)

¹ Omalla tavalla irrallisena muusta lauseesta on esikenttä myös tapauksessa, jossa teemapaikan lauseke on *han/hän-* tai *pa/pä-*liitteellinen tai kysymyssana; esim. *Mutta neuvostoaikana venäläisethän nauttivat monenlaisista etuoikeuksista ja sortivat virolaisia*. (HS 23.2.2003)

² Hakulinen ja Karlsson ([1979] 1995: 307) muuten ilmaisevat vasemmassa lohkeamassa lohjenneen NP:n funktiona olevan teaman esittäminen muusta lauserakenteesta erillisenä »topiikkina».

³ Nimittäisin tällaista ilmiötä ja tilannetta *desmofliaksi* (kr. *δέσμος* = 'yhteys, sidos, kytkentä').

Esimerkkilauseen teemaa (*rytmi*) edeltää kaksi lauseketta, jotka olen erottanut tähdillä. Lauseen kerroksellisuutta olen kuvannut hakasuluilla. Lausekkeista jälkimmäinen määrää esikenttänä sen jälkeistä lauseenosaa, mistä syntyy varsinainen V3-lause. Tätä V3-lauseetta puolestaan määrää esikenttänä ensimmäinen lauseke *Pari viikkoa sitten*, jolloin muodostuu tarkkaan ottaen kaikkiin V4-lause. Lauseessa (8) vallitsee siis rekursiivisuus, jossa V4-lauseen perusosana on sen esikentän jälkeinen V3-lause, V3-lauseen perusosana taas sen esikentän jälkeinen V2-lause. Kuvatunrakenneiset lauseet ovat lehtiteksteissä tavallisia, ja niiden rekursiivisuutta voi kuvata kaavalla E(E(V2)).

Luontoradiosta 5.11.1998 kuulemani V4-lause havainnollistaa rekursioaskeleiden rakentumista:

- (9) Suotuisina kesinä *niin* melkein yhdessä tai kahdessa vuodessa *niin* lintukanta voi elpyä taas ennalleen.

Siinä on esikenttiä toisistaan ja teemapai-kasta erottavien hahmotustaukojen paikalla *niin*-sanat, mikä onkin puheessa hyvin yleistä — myös pelkässä V3-lauseessa; käytäntö on kirjoitetussa tekstissä paljon harvinaisempaa (vrt. Vilkuna 1997: 51–52; esim. NS s. v. *kun* I.1 s. 579).

On ilmeistä, että suomen esikenttiin enemmän tai vähemmän liittyy tarve hahmotustaukoon tai erottimen käyttämiseen luettaessa ja puhuttaessa. Erotinta käytetään nähdäkseni lähinnä selvyuden aikaansaamiseksi eli yhteenkuulumattomien lausekkeiden eksplisiittiseksi erottamiseksi. Puhekielessä kuulee *niin*-erotinta jopa finiittiverbin edessä; on myös vastaavia kirjallisia (norminvastaisia) pilkkutapauksia, kuten seuraavassa:

- (10) Kaiken lisäksi, esitin sanomani konditionaalissa. (HS 5.8. 2004)

Pelkkä yksikin esikentän lauseke voi siten synnyttää erottimen tarpeen, vaikkei ole väärän kytkeytymisen mahdollisuutta.⁴

Todettakoon vielä vertailun vuoksi, ettei virolaisissa lehdissä ole paljon esikentän ja teeman väärinkytkeytymistä mahdollistavia V3-lauseita. Viron sanomalehtikielen adverbiaalialkuisissa lauseissa on Taelin (1988: 15) mukaan jopa 90 %:ssa inversio (josta tuonnempana), jolloin lause on tavallisesti V2-rakenne. Viron alkeiskirjassa on mielenkiintoinen viron ja suomen rinnastus, jossa viron esimerkkilause on tyyppiä V2 ja sille annettu suomennos tyyppiä V3:

- (11) Vanasti söideti kirikusse hobusega 'Ennen vanhaan [tauco?] kirkkoon ajettiin hevosella' (Taro ja Laanpere 1995: 186)

Tauottomassa suomennoksessa voisi eheellisesti ajatella 'vanhaa kirkkoa'.

TULOKSET

Helsingin Sanomista tekemäni päähavainnot ovat seuraavat. V3-lauseita oli vuoden 1954 aineistossa 2617 lauseen joukossa 390 eli 14,9 %, mutta vuoden 2004 Kotimaa-lauseista 755 eli 28,8 % ja Kulttuurilauseista 612 eli 23,4 %. Prosenttiluvut ilmaisevat, kuten on aiemmin mainittu, niiden lauseiden suhteellista määrää, joiden finiittiverbi on lauseen kolmantena tai myöhempänä jäsenenä eli jotka sisältävät V3-lauseen joko pelkkänä tai rekursiivisesti laajemman lauseen osana. Havainnointini konkreettisenä tuloksena on niin ollen, että HS:n artikkeleissa on V3-lauseiden osuus 50 vuoden kuluessa merkittävästi lisää-

⁴ Syntaktisesta etiäisestä puhutun kielen esikenttänä ja *ni(n)*-partikkelin esiintymisestä sen yhteydessä ks. ISK 2004: 972, Etelämäki 2006: 82, Vilkuna 1989: 140, tauosta mts. 145.

tynyt suhteessa kaikkiin muihin eli V1- ja V2-lauseisiin.

Verbialkuisten eli V1-lauseiden taajuus pysyi pienenä, mutta näkyisi olevan kasvusuunnassa: v. 1954 niitä oli 4,6 %, vuoden 2004 Kotimaa-aineistossa 4,9 % ja Kulttuuri-aineistossa jopa 9,4 %. V3-lauseet ovat siten saaneet kasvunsa absoluuttisesti nimenomaan V2-lauseilta. V2-lauseiden osuus näyttää melko yhdenmukaista pudotusta eli 80,5 %:sta 66,3:een (Kotimaa) ja 67,2:een prosenttiin (Kulttuuri). Laskutavastani johtuen ei V3-prosentin kasvu merkitse finiittiverbin siirtymää yksistään kolmanteen lauseasemaan, vaan osin myös asemiin V4, V5 jne. eli kaikkiaan selvää siirtymistä lauseen loppua kohti.

Koska HS:n osoittama muutos on niin voimakas, on todennäköistä, että finiittiverbin siirtymisilmiö koskee suomalaisen median kenttää laajemminkin. Jo pelkkä kuuntelemalla tarkkaileminen antaa käsityksen V3-lauseiden paljoudesta. Se on silmiinpistävä mm. television luonto- ja tiedeohjelmien suomenkielisissä tekstityksissä. Saman huomaa jopa säätiedotuksissa, joskin nämä ovat kieleltään melko kaavamaisia.

Ilman aineistojen hyvin seikkaperäistä analysoimista on vaikea täsmentää, minkä tyyppiset lauserakennemuutokset tai muut tekijät ovat muuttaneet V2- ja V3-lauseiden suhdetta. Tällaista analyysia en nyt ole tehnyt, joten aiheessa olisi kenttää tarkemmille tutkimuksille.

Voin tässä kyllä esittää todennäköisiä syitä, jotka selittäisivät V3-lauseiden runsastumista ja V2-lauseiden vähenemistä. Varteenotettavimpia ovat mielestäni ainakin seuraavat, joiden vaikutus juuri olisi havaitun suuntainen: I ns. inversiosääntö; II englannin V3-lausemalli; III lisääntyvä yleinen pyrkimys fokusoida eri syistä lauseen alkuun erilaisia konstituentteja.

Havainnollistan kutakin otaksumaani syytä esimerkkilauseella:

- (12) Tutun sanonnan mukaan koiraa ei ole karvoihin katsominen. (HS 5.4.2005)
- (13) Maankohoamisen seurauksena saaren pohjoispuolella sijainnut hiekkakangas murtui lopullisesti 1300–1400 vuotta sitten. (HS 6.7.2004)
- (14) Kokonaan hanketta ei kuitenkaan haudata. (HS 7.5.2004)

Lauseen 12 esikenttää seuraa tunnettu sananlasku, joka on käännetty nominaalikuiseksi siten, ettei koko lauseen toisena jäsenenä ole finiittiverbi (*ei*), vaan tietty teema (*koiraa*). Voidaan ajatella näin tahdotun karttaa inversiota (jota tarkastelen tuonnempana), vaikkei *koiraa* ole subjekti; itse kyseisen sananlaskunhan näkee ja kuulee yleensä kieltoverbialkuisena. Lauseen 13 esikenttää seuraa heti subjektilause *saaren pohjoispuolella sijainnut hiekkakangas*, joka aivan uutena asiana olisi kuitenkin ehkä sopinut paremmin lauseen loppupuolelle eli finiittiverbin jälkeen; konstituenttjärjestys on nyt sellainen, jonka näkee varsin usein englanninkielisissä teksteissä. Lauseen 14 alkuun fokusoitu *Kokonaan* olisi saatu korostumaan lauseen lopussakin.

Kuten nähtiin, kunkin esimerkin 12–14 V3-sanajärjestys voidaan katsoa hieman odotuksenvastaiseksi. On todennäköistä, että juuri tämänkaltaiset »odotuksenvastaisuudet» ilmentävät yleisemminkin havaitsemaani V3-lauseiden yleistymistä V2-lauseiden kustannuksella: nehan ovat jotain uutta eli vanhasta poikkeavaa. Kyseisten kolmen syyn kvantitatiivinen toteennäyttäminen on vaikeata, enkä voi puuttua asiaan.

Laskin osasta tekstiaineistojani (4.5.–4.7.) myös V3-lauseiden esikentän ja teemapaikan keskipituudet jättäen kuitenkin pois ne lauseet, joiden esikentässä oli jäsenenä jokin upotelause (taulukko 1):

▷

Taulukko 1. V3-lauseiden esikentän ja teemapaikan keskipituudet.

vuosi	esikenttä	teemapaikka
1954	2,04	1,78
2004 Kotimaa	2,19	2,09
2004 Kulttuuri	1,71	1,67

Luvut ilmaisevat sanojen lukumäärää kentissä, mutta niistä ei voine tehdä kovin varmoja päätelmiä, sillä ne perustuvat melko pieniin lausemääriin.

INVERSIOÄÄNNÖN LAAJENEVA VAIKUTUS?

Vuoden 1954 aineistossa ovat luonteenomaisia sellaiset lauseet kuin

- (15) Sopimuksen ja pöytäkirjan mukaan *eivät näiden neljän maan kansalaiset* tarvitse työ- ja oleskelulupaa – – (HS 23.5.1954)
- (16) Tapiolan puutarhakaupungin suunnittelemiseksi *julisti Asuntosäätiö* viime marraskuun lopulla kilpailun – – (HS 10.6.1954)

Tällaisia V2-lauseita on perinteisesti kutsuttu *inversiolauseiksi*, sillä kummankin subjektilauseke on vasta finiittiverbin jäljessä (käänteinen sanajärjestys). Inversiolauseet ovat harvinaisia vuoden 2004 lauseaineistoissani.

Käytän lyhyttä *inversiosääntö*-nimitystä ohjeesta, jolla on viimeistään 1920-luvulta alkaen pyritty vaikuttamaan suomen sanajärjestykseen siten, että määräehdoin suositettiin suoraa sanajärjestystä verbimääritteellä alkavissa lauseissa ja jälkilauseissa (ks. esim. Lindén 1969: 105) ja »vierottaisiin epäsuomalaista» käänteistä sanajärjestystä, kuten sanotaan Kielenoppaassa (Saarimaa 1967: 198).

Säännön sisältö ilmaistaan havainnollisesti Käytännön kielenoppaassa (Kiviranta ja Saarimaa 1959: 154):

Ennen oli seuraavanlainen sanajärjestys yleinen: *Iloissaan lennähti urpiainen pois* – – Tällaisissa lauseissa käytetään nykyään **suoraa sanajärjestystä**, toisin sanoen subjekti on ennen predikaattia. Sanotaan siis: *Iloissaan urpiainen lennähti pois* – – **Epäsuora** (eli käänteinen) **sanajärjestys**, jota ennen yleisesti käytettiin, oli vierasta vaikutusta. Suoraa sanajärjestystä käytetään suomen kielessä varsinkin silloin, kun subjekti tarkoittaa jotakin ennen puheena ollutta eikä ole erikoisen painollinen. Kun on kysymys jostakin uudesta, puheeksi tulevasta tai erikoisesti tähdennettävästä, käytetään epäsuoraa sanajärjestystä, siis predikaatti on ennen subjektiä.

Suoran ja epäsuoran sanajärjestyksen valinta riippuisi siis subjektin definiittisyydestä, minkä sanoo selvästi myös mm. Lindén (1969: 105). Ensimmäinen edellä olevista kahdesta vuoden 1954 esimerkkilauseesta (15) ei noudata inversiosäännön suositusta definiittisen subjektin sijoittamisesta finiittiverbin edelle.

Vuoden 2004 aineistoissa ovat taas selkeästi yleistyneet sellaiset V3-lauseet, joissa on indefiniittinen subjekti ennen finiittiverbiä; eräs mm. HS:ssa nykyisin hyvin tavallinen niiden laji on se, jossa on heti esikentän jälkeen teemana kvanttorilauseke, esim.:

- (17) Noin 250 miljoonaa vuotta sitten permikauden lopulla *ainakin yli 90 prosenttia kaikista eliölajeista* katosi. (HS 15.5.2004)

Kvanttorilausekkeet ovat kuitenkin useimmiten indefiniittisiä, enkä löytänyt niitä

mainitusta lauseasemasta vuosikerran 1954 lauseista.

Lauri Hakulinen (1979: 504–508) täsmentää inversiosääntöä:

Suora ja epäsuora sanajärjestys ei koske predikaatin sijaintisuhdetta vain subjektiin, vaan myös genetii-villä, adessiivilla, inessiivillä ym. sijoilla ilmaistuu subjektipersoonaan (*minun* täytyy, *hänellä* on, *talossa* on, *isälle* sopii jne.), passiiviverbin datiiviadverbiaaliin (*meille* annettiin) sekä passiiviverbin ja yksipersoonaisen aktiiviverbin objektiin (*minut* viedään, *ruista* leikataan, *minua* jannotaa).

Näitä tapauksia mainitaan myös Setälän tarkistetussa lauseopissa (1973: 138).

Säännön ala näkyisi vuoden 2004 aineistojen perusteella tästä laajentuneen, paitsi a) indefiniittisten teemojen yleistymisenä myös niin, että b) esikentän jälkeen esiintyy teemapaikassa lauseenjäseniä, joita ei voi katsoa Hakulisen tarkoittamiksi. Pari esimerkkiä viimemainituista:

- (18) Aivan ensimmäiseksi *etteriin* luettiin V. A. Koskenniemen Leijonalippu, toiseksi Kiplingin – – (HS 10.5.2004)
- (19) Ateenassa *yksinkertaisinta* on heittää roskat laittomille kaato-paikoille. (HS 18.5.2004)

Tällaistenkin lauseiden yleistyminen kasvattaa osaltaan V3-lauseiden taajuutta.

Todettakoon mielenkiintoinen seikka, että V3-lauseista sellaisten osuus, joiden teemapaikassa on muu kuin subjekti tai passiivilauseen objekti, on silti pysynyt kutakuinkin vakiona: se oli vuoden 1954 lauseissa 21,7 %, vuoden 2004 Kotimaa-lauseissa 21,8 % ja Kulttuuri-lauseissa 24,0 %. Koska V3-lauseet ovat miltei kaksinkertais-tuneet, mainitut vuoden 2004 prosenttiluvut merkitsevät suurta suhteellista kasvua koko lauseistoissa.

Edellinen laajentumistyyppi (a) on tulkittavissa inversiosääntöön liittyvän definiittisyysvaatimuksen sivuuttamiseksi ja osaltaan ehkä englannin V3-lausemal-lin aikaansaamaksi — englannissahan voi periaatteessa olla esikentän jälkeen yhtäläi-sesti niin indefiniittinen kuin definiittinen subjekti (vrt. Rautala 1978). Tällaista eng-lannin vaikutusta suomeen on ainakin jo 1970-luvulla epäillyt Ikola (1971: 161).

Inversiosääntöä opetettiin kymmenet vuodet koulussa, myös vielä minun koulu-aikoinani 1950-luvulla (vrt. Setälä ja Niemi-nen 1956: 195–196) ja varmaan myöhem-minkin, mutten muista korostetun sitä, että lauseenalkuisen verbinmäärittteen ja verbin välisen lausekkeen pitäisi olla definiittinen; tämä vaatimus on nykytilanteen valossa jää-nyt selvästi vähälle huomiolle. Niin ikään on mahdollista, että sääntö on opettanut suorastaan karttamaan finiittiverbin sijoit-tamista heti esikentän perään (vrt. b-tyyppi esimerkkeineen 18 ja 19) tuomalla väliin jonkin »korvaavan» teeman. Ikola (1971: 163) sanoo tällaista suoran sanajärjestyksen liioitteluksi.

Finiittinen kieltoverbi on lauseaineisto-jeni perusteella siirtynyt yhtäläisesti muiden finiittiverbien kanssa lauseen loppua kohti, ts. sekin on »laajentanut inversiosääntöä». Ilmiötä kuvanee seuraava lause:

- (20) Ehkä *aivan objektiivista kuvaa ei* ole edes mahdollista saada. (HS 23.6.2004)

Lindén (1947: 330) on aikanaan esittä-nyt, että kieltosana on kansankielessä ylei-simmin ennen subjektia; kieltosanan alku-peräiseen etisempään lauseasemaan viittaa myös »yhdyskieltoverbien» (*ettei, miksei* jne.) ja liitteellisten kieltoverbin muotojen (*eipä, eihän* jne.) olemassaolo.

▷

V3-LAUSEIDEN LISÄÄNTYMISEN SEURAUKSIA

Nykymedian V3-lauseiden lisääntymisketjyksessä voi nähdä haittapuolia. V3-lauseessa on eräitä epäselvyyttä aiheuttavia ominaisuuksia, jotka saattavat vaikeuttaa lauseen ymmärtämistä. Seuraavassa ilmeisimmät:

1. Kun ennen finiittiverbiä on kaksi tai useampia lausekkeita, jotka voivat olla pitkäköjiä, ne voivat yhdessä merkitä pitkää ja mutkikasta lausekekompleksia. Yhdistelmä saattaa hahmottua vaikeasti, eivätkä perästä tulevat verbijäsenet aina välttämättä paranna tilannetta, ellei lausetta voi lukea tai kuulla uudestaan. Pari esimerkkiä:

- (21) Työn fyysisen rasittavuuden sekä muun fyysisen aktiivisuuden vähenemisen seurauksena energiantarpeen ja ravinnon sekä juomien epäsuhta on kasvanut. (HS 2.8.2004)
- (22) Kaksi vuotta kestäneen oikeuskäsittelyn päätöksen mukaan hylyn löytäjiä oikeudenkäynnissä edustaneet sukellusalan yrittäjä Rauno Koivusaari, ryhmässä mukana ollut dokumentintekijä Mikael Martikainen sekä etsintälaitteet luovuttanut sukellusyhtiö Top Shark Oy olivat suorittaneet hylyn etsintää mutta eivät vielä meripelastusta. (HS 17.6.2004)

Numeeristen tulosteni yhteydessä taulukossa 1 antamani luvut esikentän ja teemapaikan keskipituuksista viittaavat kummankin lievään pitenemiseen 50 vuodessa verrattaessa HS:n sekalaisten aiheitten sivuja.

2. Pelkkä lausekkeiden yhdistäminen mielessä yhdeksi silloin, kun ne eivät kuulu yhteen, saattaa joskus antaa lauseelle suorastaan väärän tulkinnan. Voi huomata myös toisen, kaksilausekkeisen hahmottamismahdollisuuden ja tulkinnan, muttei

ehkä pysty ratkaisemaan, kumpi tulkinta on oikea. Esimerkkejä:

- (23) *Tähän mennessä poliittisesti melko kokemattomalla Megawatilla on ollut hallituksessa hiljaisen takapenkkiäisen rooli.* (HS 11.8.2000)
- (24) *Meidän kannaltamme kivuttomat Naton ja EU:n sekä Euroopan ja Yhdysvaltain väliset suhteet ovat kiistaton etu.* (HS 5.7.2004)
- (25) *Nyt yhtiöt pohtivat, miten paksumat luettelot mahtuvat kapeista postiluukuista.* (HS 7.7.2004)

Lauseet voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Kyse on lauseenalkuisen operaattoriluonteisen lausekkeen (ks. Vuoriniemi 1973: 167–169) vaikutusalan epäselvyydestä.

3. Jonkinlaista hämmennystä aiheuttanee toisinaan myös aiemmin mainittu teemapaikan indefiniittinen lauseke, jossa siis on uutta tietoa etisessä lauseasemassa (ja joskus sen ohella vanhaa informaatiota lauseen lopussa). Sitä tarkoittaen puhuu Saarimaa (1967: 201) epätavallisesta, teennäisestä sanajärjestyksestä: »Se häiritsee loogista selvyyttäkin, koska sanat voivat saada aiheettoman painokkaan aseman, esim. *Uudessa Jerusalemissa elämän veden virta juoksee ja elämän puu kasvaa, – –*». Tämä virke noudattaa ahtaasti ymmärrätyn inversiosäännön tarkoitusta, eli siinä on subjektin ja predikaatin järjestys juuri päinvastainen kuin olisi ruotsin vastaavissa inversiolauseissa, mutta Saarimaa ilmoittaa »painotusseikkojen» suomessa sentään vaativan muuta.

Useat esimerkkilauseeni (mm. 17–25) tulisivat selvemmiksi invertoitaessa niissä teema ja finiittiverbi. Tämä ajatus on esillä Ikolallakin (1971: 162–163).

On mahdollista, että V3-lauseiden runsastumisessa on myös joitain edullisia

puolia.⁵ En ole kuitenkaan onnistunut vielä löytämään sellaisia, ellei sitten hyvänä puolenä voi pitää sitä, että jotkut V3-rakenteet voivat antaa tahattomasti jopa humoristisen vaikutelman: *Tekonsa jälkeen pipoihin naamioituneet pojat juoksivat metsään.* (HS 26.7.2000).

Viidenkymmenen vuoden aikajänteellä on median kielessä nähtävissä finiittiverbin siirtyminen kauemmaksi lauseen alusta. V3-lauseet ovat lisääntyneet V2-lauseitten kustannuksella, eikä prosessi liene vieläkään laannut. Lauseiden voi sanoa muuttuneen »etupainoisemmiksi»: alkukenttään kasautuu enemmän ja ehkä pidempiä konstituentteja, joilla ei aina ole heti selvää keskinäistä yhteyttä. Ei aivan väärillä jäljillä ollut fysiikan professori Reino Laiho sanoessaan vuonna 2004 (henkilökohtainen keskustelu) suomen lauseen olevan hänestä sitä selvempi, kuin aikaisemmin siinä on verbi. Käsitys perustui hänen vankkaan kokemukseensa mm. opiskelijoiden suomenkielisten opinnäytetöiden epäselvistä lauseista. ■

JUSSI PAHIKKALA

Sähköposti: [pahio\[- -\]@uusikaupunki.fi](mailto:pahio[- -]@uusikaupunki.fi)⁶

AINESTOLÄHTEET

HS = *Helsingin Sanomat*.

NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. 7. painos (1980). Porvoo: WSOY.

TARO, VIIVE – LAANPERE, HELGA 1995: *Saa-gem tuttavaks*. Helsinki: Otava.

KIRJALLISUUSLÄHTEET

CHAFE, WALLACE L. 1976: Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects

and topics. – Charles N. Li (toim.), *Subject and topic* s. 25–56. New York: Academic Press.

ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite: Tutkimus suomen pronominita tämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, AULI 1983: Subjektikategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus? – Auli Hakulinen ja Pentti Leino (toim.), *Nykysuomen rakenne ja kehitys* s. 238–251. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1995 [1979]: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 350. Kolmas, muuttamaton painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, tarkistettu painos. Helsinki: Otava.

IKOLA, OSMO 1971: *Nykysuomen käsikirja*. Toinen, uudistettu painos Suomen kielen käsikirjasta. Tapiola: Weilin+Göös.

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIVIRANTA, K. – SAARIMAA, E. A. 1959: *Käytännön kielenopas: Oppikirja kansalaiskouluja, kerhoja, itseopiskelijoita ym. varten*. Toinen, muuttamaton painos. Porvoo: WSOY.

LAMBRECHT, KNUD 1994: *Information structure and sentence form: Topic, focus,*

⁵ Kotekstuaalisia seikkoja en ole tässä tarkastellut.

⁶ Poista hakasulut ja niiden sisältö kirjoittaessasi sähköpostiosoitetta.

- and the mental representations of discourse referents.* Cambridge: Cambridge University Press.
- LI, CHARLES N. – THOMPSON, SANDRA A. 1976: Subject and topic: A new typology of language. – Charles N. Li (toim.), *Subject and topic* s. 457–489. New York: Academic Press.
- LINDÉN, EEVA 1947: Suomen kielen sanajärjestyksestä. – *Virittäjä* 51 s. 324–331.
- 1969: Suomen kielen sanajärjestysuudistuksesta ja sen toteuttamisesta käytännössä. – *Virittäjä* 73 s. 105–116.
- RAUTALA, HELENA 1978: Subjektin määräisyyden ja epämääräisyyden ilmaisukeinot englannissa ja suomessa. – *Sananjalka* 20 s. 29–51.
- SAARIMAA, E. A. 1967: *Kielenopas*. Seitsemäs, Paavo Pulkkinen tarkistama painos. Helsinki: WSOY.
- SETÄLÄ, E. N. 1973: *Suomen kielen lauseoppi*. Kuudestoista, Matti Sadeniemen tarkistama painos. Helsinki: Otava.
- SETÄLÄ, E. N. – NIEMINEN, KAARLO 1956: *Suomen kielen oppikirja*. Yhdeksäs, muuttamaton painos. Helsinki: Otava.
- TÄEL, KAJA 1988: *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)*. Preprint KKI-56. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish: Its syntax and discourse functions*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: Into and out of the standard language: The particle *ni* in Finnish. – Jenny Chesire ja Dieter Stein (toim.), *Taming the vernacular: From dialect to written standard language* s. 51–67. London and New York: Addison Wesley Longman.
- 2003: *Suomen lauseopin perusteet*. 1.–2. painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- VUORINIEMI, JORMA 1973: *Ollin kieli nyky-suomen kuvastimena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 312. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.